

Byns första handlare

Sedan skifteskartan godkänts och fastställdes år 1841 började den största förändringen i byns historia. Gårdar revs och byggdes upp på annan plats. Allt som var bra i husen tog man med sig, övrigt lämnades kvar att förfalla. Dock gällde det att så fort som möjligt forsla bort det då det fanns en bestämmelse att bonden skulle ersätta den som nu ägde marken tills allt var borta.

I Hörby var det 13 gårdar som skulle utflyttas och efter dem uppstod gapande luckor. Men de fylldes ganska snabbt igen av gatuhus.

Under början av 1840-talet var vägarna fyllda av bönder som flyttade, körde bort allt gammalt eller brände det på platsen. Nya vägar blev anlagda fram till de nyuppförda gårdarna, stora arealer jord bröts från sten och inhägnades med staket och gärdesgårdar.

Detta väldiga arbete tog år och det tragiska var att den generation som utfört det knappast kunde skörda frukterna, då det kunde dröja många år innan det växte skördar som gick med vinst.

Ända fram till 1846 var det näringstvang i Sverige. Det hade uppstått i hela Norden under senare delen av 1200-talet, då man införde ett ordnat stadsväsen efter tyskt

mönster. Endast borgare i städerna hade rätt att idka handel och hantverk. Först 1680 fick hantverkare såsom skräddare, skomakare och smeder slå sig ned på landsbygden och utöva sitt yrke inom sitt distrikt. Adeln hade däremot långt tidigare erhållit rätt att hålla sig med egna hantverkare. Det fanns också kringvandrande hantverkare, men de fick inte arbeta inom en mils avstånd från en stad. År 1619 flyttades gränsen till fyra mils avstånd.

Men även på den tiden fanns det möjligheter att kringgå bestämmelserna. Man kunde formellt skaffa sig laglig rätt att utöva sitt yrke i närmsta stad. Vederbörande hade då förmåner som tillkom borgarna men kunde ändå bo kvar på landet.

Men på frimarknaderna fick vem som helst från när och fjärran, inrikes och utrikes orter handla, köpa och sälja.

I Hallaröd fanns en marknad som hade medeltida anor. Den var dock inte så välbesökt och var förlagd på "fel" tid, mitt i skördetiden. Man ville flytta den till Hörby och trots protester från borgarna i Lund och Kristianstad hölls den första frimarknaden i Hörby den 29 juli 1748. Marknaden blev snart känd i hela landet. Från 1782 hölls marknaden i två dagar och det blev sedan en regel även om det vid vissa tillfällen blev

Marknadsdag på Gamla Torg.

Bilden tagen på 1890-talet.

Byggnaden till vänster tillhörande C. M. Ljungberg.

I gatuplanet hans handelsbod.

Byggnaderna till höger Gästgivargården.

fler. 1789 gjordes en framställning i riksdagen om två årliga marknader, en i februari och en i juni och 1796 blev detta verklighet under en tid. I början av 1880-talet höll man marknad första torsdagen i juli månad och så har det varit sedan dess.

Under 1830-talet var marknaden förlagd till den öppna platsen norr om gästgivargården, numera Gamla Torg. Längre fram på 1860-talet flyttades den till ett område öster om Slagtoftagatan, numera Marknadstorget. Där var då fäladsmark som sträckte sig ända upp till Slagtofta och där stod hästskjutsar sida vid sida i oändliga rader och människor kom och gick, det kunde liknas vid en väldig myrstack. 1880 flyttades marknaden och marken skiftades mellan bönderna.

I Hörby hölls också ting. Första tingshuset togs i bruk 1697 och låg öster om den öppna platsen framför gästgivargården. (Se kartan på sidan 16).

Vid ting samlades det mycket folk, domare, nämndemän, åklagare, sakförare, kärande och svarande samt vittnen. Dessa i sin tur hade ofta släkt och vänner med sig. Åhörare saknades inte heller. Förekom en mordrättegång var tingshuset fyllt av människor.

Men det var inte bara tingsförhandlingarna som var av intresse. När man åkte hemifrån tog man alltid med sig något som man kunde byta mot annat.

Köpmän och hantverkare drogs till sådana orter i hopp om att få avsättning för sina varor och tjänster. Då friherre Cederström, ryttmästare Svedenborg och postmästare Benedictsson, den sistnämnde ägare till nr 6 6 o 21 1/32 mtl, på 1870—1880-talet sålde ut av sina marker, började jordbruksbyn så sakta förvandlas till en handelsort.

I palteboken, som är skriven omkring 1515 anges att det i Hörby fanns både skräddare, skomakare och garvare. Det var ärkebiskop Birger Gunnern som lät lägga upp den här boken över egendomar tillhörande Lunds ärkesäte. Ofta kontrollerades dessa olika områden från en centralt belägen gård.

Längre fram i tiden, så sent som 1820 fanns det bara åtta personer i hela socknen som idkade hantverk och de hade som regel också lantbruk att sköta.

1821 inflyttade smeden Anders Lundgren samt 1833 handskmakare John Ekelund och garverigesällen Christian August Ohlsson. En hattmakare vid namn Johan Wrang bodde 1828 i en byggnad man kallade för

smedhus.

1839 fanns det i byn två smeder, två garvare, två skräddare, två skomakare, två mjölnare och en hattmakare.

Skräddare Anders Stenskog hade till en början sitt skrädderi i nr 11 men flyttade sedan till nr 15. Vid en vådbrand den 1 november 1856 omkom hans hustru.

Nya näringslagar trädde i kraft i Sverige 1846 och 1864. Först och främst upphävdes förbuden mot landsköp som innebar att bönder och hantverkare fritt fick sälja sina varor på landsbygden och även uppföra handelsbodas, dock inte inom en tre mils avstånd från närmaste köpstad. Då både Lund och Kristianstad låg längre bort än tre mil fanns det inga hinder för köpmän att slå sig ner och idka handel i Hörby. Till en början gick det trögt och först på 1880-talet började allt fler näringsidkare och hantverkare flytta in.

1842 flyttade Sven Rönnquist till byn, hans titel var handlare. (Denne man och hans barn står nämnda i kyrkoböckerna som Rundquist. Förklaringen kan vara fel-skrivning när prästen skrev deras flyttningsattest).

Första gången Rönnquist nämns var 1836. Då bodde han och familjen i Norrtou. Han uppbar en mycket ovanlig titel, papyresgäll. I oktober samma år flyttade familjen till Malmö, där Rönnquist blev utlärd papyresmästare. 1838 återvände han till sina hemtrakter och slog sig ner i Slagtofta.

Papyresmästare innebar att han var kommissionär för pappersbruket i Klippan. Han köpte lump och betalade det med varor, sådan byteshandel var inte förbjuden. Troligen förde han också en ambulerande handel med köpmannavaror, vilket då var förbjudet, men myndigheternas kamp mot denna handel blev ofta resultatlös.

1842 bosatte sig Sven Rönnquist på Hörby nr 7 som var en av de gårdar som fick utflytta vid laga skiftet. Denna gård slogs ihop med nr 9, 14, 20 och 22 och de var alla mönsterskrivareboställen. Marken låg väster om byn och gården som sedermera hette Hörby boställe arrenderades av Måns Frennesson.

Den ambulatoriska handeln behövde i stort sett ingen lokal, vara byttes mot vara och sålunda förde man lagret med sig. Ökade kundkretsen blev behovet av en upplagsplats stor. Sven Rönnquist hade i Norrtou,

Byns första handlare

några år innan landsköpets upphävande, ett lager. Någon anmälde honom för landsfiskalen som tog varulagret i beslag. Men genom ett intyg från Klippans pappersbruk kunde rätten bara göra en sak, lägga ner målet.

1845 kom från Ystad handelsbokhållare August E. Täcklind. Han bosatte sig hos åbon Thore Jönsson på nr 8. 1850 flyttade han till 6 o 21 och innehade då titeln handlare.

Enligt 1734 års handelsförordning var lärotiden för att bli köpman sju år, de sista fyra åren erhöll man titeln handelsbokhållare.

Säkert var det inte av en slump att Täcklind inflyttade precis då näringsförbudet upphävdes. Sannolikt hade de båda herrarna träffats i Ystad, där Klippans pappersbruk hade en stor inköpscentral av lump för sin papperstillverkning, och gjort upp planer för framtiden. Täcklind skulle ha hand om handelsboden, som redan existerat i det dolda under några år, men som nu kunde framträda öppet. Rönquist i sin tur skulle fortsätta ett tag till med sitt lumpuppköp.

Mellan 1846—48 blev byns första handelsbod ett faktum. Ännu ett bevis för Täcklinds och Rönquists kontakter fick man den 10 september 1851, då bröllopet stod mellan August Täcklind och Sven Rönquists dotter Ingrid i Hörby kyrka. Några månader före bröllopet hade Sven Rönquist med familj flyttat in till byn och bosatt sig på nr 23.

Den allra första lanthandeln bestod av en rak disk, senare blev den vinkelformad för att på 1880-talet få en form liknande en hästsko. Boden lystes upp av tranlampor

som spred ett dystert sken. När fotogenlamporna kom blev det lite bättre. Det fanns ingen värme i butikslokalen, först senare kom eldstäder. Vintertid var arbetet påfrestande ofta med spruckna och förfrusna händer som följd.

Det fanns ingen lag som sa när butiken fick öppna och stänga. I regel öppnade man klockan 7 på morgonen och stängde vid 8—9-tiden på kvällen.

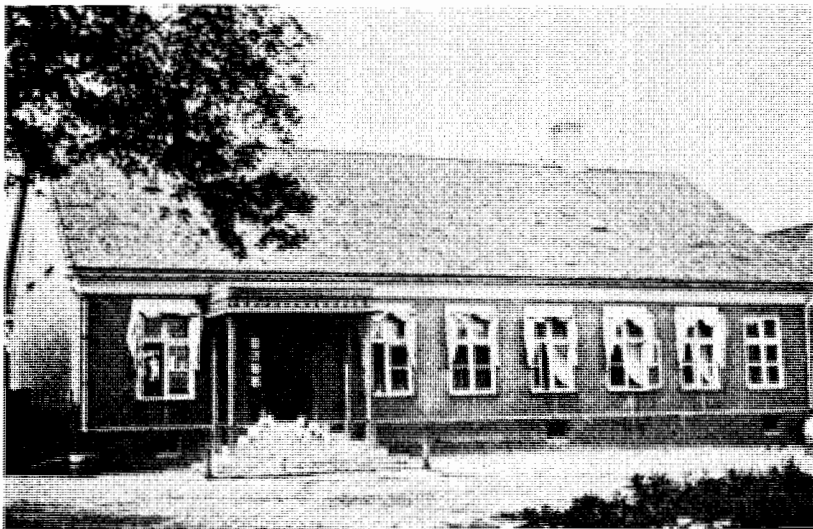
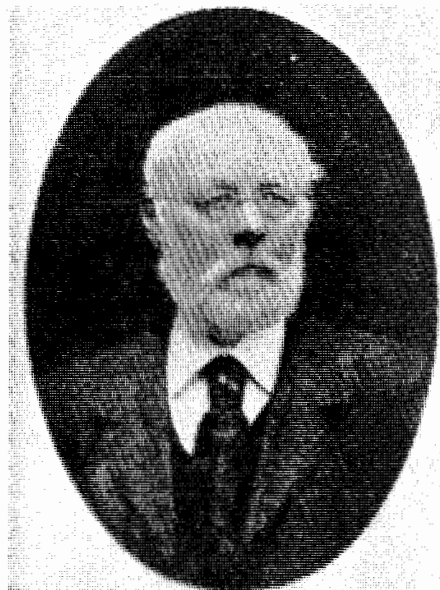
Varusortimentet var stort även i de första butikerna. Inte bara mjöl, sill, salt, tobak och brännvin förekom utan även socker, kaffe, ättika, sirap, fläsk, brödkakor och äpplen för att nämna något. Vidare klädesvaror, järnvaror och pappersartiklar. Sortimentet utökades efterhand.

Hygien var det dåligt ställt med. På samma hylla kunde finnas både fläsk, ost, kabeljo och därunder silltunnan. Städning förekom sällan.

Roderick Rönquist, son till Sven Rönquist, hade precis som fadern blivit handlare. Efter att ha gått i lära, bland annat i Malmö, kom han till byn 1852. Det var säkert meningen att han skulle övertaga sin fars handelsbod, men efter två år i byn packade han sin väska och for till Köpenhamn.

Rönquists och Täcklinds handelsbod växte. Men så insjuknade Rönquist och Täcklind fick mer och mer övertaga skötseln av rörelsen. Den 21 januari 1858 avled Rönquist, endast 53 år gammal.

1853 inflyttade på nr 6 o 21 C. W. Möller från Malmö. Från en ringa början arbetade han inom några få år upp sin handelsbod till en av de mera betydande inom samhället. Var den första affären låg är inte klarlagt,

Carl Möller och hans handelsbod.

men efter något år uppförde han en byggnad i Råbygatan, mitt emot gård 23.

Carl Möller var en ivrig simmare och erövrade 1848 Engelholms simsällskaps finaste belöning, en eklövskrans. Det hände ganska ofta om somrarna att han gick ned till ån för att bada och då kunde man läsa på en papperslapp fäst på butiksdörren: "Har gått att bada". Möller var den förste i byn som vintertid uppvärmdde lokalerna med eldstäder.

1832 inflyttade garvare Magnus Rosenquist. Han var 31 år gammal och hade kommit över ett garveri på Hörby 6 o 21 1/32 mtl. Som granne hade han postmästare Lövengren. Året efter gifte han sig med Helena Berggren, född 1802 i Gråmanstorp. 1834 nedkom hon med en flicka (Mari) och 1836 med en pojke (Justus Wilhelm).

Till garveriet hörde också ett lantbruk. Att sköta både garveriet och lantbruket var ett hårt arbete så 1833 anställdes en kringvandrande gesäll vid namn Christian August Ohlsson, född 1812 i Bergens stift i Norge.

Gesäller avslutade sin yrkesutbildning genom att ge sig ut på vandring och ta arbete där hjälp behövdes.

Garveriet gick bra och framtiden såg ljus ut, då Magnus en dag fick svåra magplågor. Ingen läkare fanns på orten (först 1848 förordnades Thure Leonard Eneroth till distriktsläkare i Frosta härad). Den 10 juli 1836 avled Magnus, 35 år gammal. Helena var förtvivlad, allt de hade byggt upp hade rasat.

Då ställde den unge garverigesällen upp och gav sitt fulla stöd i hennes stora sorg. Han stannade kvar på gården och så småningom växte en kärlek fram och den 30 december 1839 stod bröllopet mellan August och Helena i Hörby kyrka. Året efter föddes deras första barn.

Vid laga skiftet fick gården stanna kvar i byn, och August, som nu kallade sig för fabriker, lät bygga en ny och större gård, där boningshuset lades längs Storgatan. Platsen är idag i hörnet Storgatan—Gelbgjutargatan, kvarteret Lönnstorp.

Det var hit handlare Täcklind flyttade, det var också här som Rönnquist och Täcklind hade sin handelsbod. Troligen låg den inne på gården.

1836 ägs gård nr 19 1/4 mtl av Jöns Trulsson. I samband med laga skiftet måste gården utflytta. 1840 sålde Jöns gården,

som då fick två ägare. Båda ägarna erhöll vars 1/8 mtl. Åbon Lars Pålsson fick sin mark söder om nuvarande nya kyrkogården och åbon Per Jönsson tilldelades mark där nya kyrkogården och minneslunden är idag samt öster om byn, på delar av det som idag är industriområde.

1846 köpte garverifaktor C. A. Ohlsson Lars Pålssons ägor och 1851 den andra delen av nr 19, som ägdes av Per Thorsson.

Byggnaden strax norr om gästgivargården, som i mitten av 1800-talet fick namnet Höga Hus, kallades troligen tidigare för Hörby hus eller Stora hus. 1850 inrättade där kopparslagare L. Jacob Ekman en stor verkstad där man bland annat gjorde en massa så kallad brännvinstyg och större kittlar, allt av prima beskaffenhet. Verkstaden sysselsatte 30, ja stundom 40 arbetare.

1851 inflyttade från Ronneby klockgjutare Leopold Brausewetter som var gift med Ekmans syster Christine. Även han inrättade sin verkstad i Höga Hus. Hans namn som klockgjutare blev vida känt och snart fanns det många kyrkklockor i Frosta och angränsande härader som var gjutna i Hörby. Han satte alltid ut sitt namn på klockorna, men då det var långt använde han bara sista delen av det. Så det blev Wetter.

I mitten av 1850-talet förvärvade kopparslagare Ekman gård nr 19 av garverifaktor Ohlsson och uppe på backkrönet byggde han sitt lantställe. Gården fick senare namnet Thorshill.

I årsskiftet 1857—1858 äde ett markskifte rum som fick stor betydelse för den fortsatta utvecklingen. Osbyholms gods, som ägde gästgivargården Hörby nr 1 och gårdarna nr 4 och nr 12, skiftade markerna inbördes.

Nr 1 och nr 4 hade mark både i byn och i öster där denna gränsade till Stavröds, Attarps och Ekeröds byar. Nr 1 övertog nr 4:as ägor i byn och nr 4 övertog nr 1:s ägor på öster. Nr 12 som hade mark som gränsade till Ekeröds, Kyles, Espinges och Stavröds byar berördes inte av skiftet.

Strax före Sven Rönnquists död 1858 beslöt handlare Täcklind att öppna egen handelsbod. Efter skiftet på Osbyholms gods stod gård nr 4 i det närmsta öde. Här öppnade handlare Täcklind sin handelsbod. Läget var förträffligt eftersom landsvägen från Lund gick utanför.

I Höga Hus var trångboddheten stor, och den 25 mars 1857 erhöll kopparslagare Ek-

man en tomt från nr 1 som var på 14 9/10 kappland. På tomten lät han uppföra en vinkelbyggnad längs landsvägen från Lund (senare Westergatan, idag Ringsjövägen) — Gamla Torg. Här inrättade han sin nya verkstad.

Nordväst om kopparslagare Ekmans tomt låg en liten damm och öster om denna utmed torget var marken vattensjuk. Man fyllde igen dammen och dränerade marken.

Den 25 mars 1864 förvärvade handlare Täcklind en tomt norr om kopparslagare Ekman som var på 3.750 kvadratmeter. Köpesumman var 2 öre per kvadratmeter. Här uppförde handlare Täcklind en byggnad längs torget. I den södra delen av huset inrättade han sin handelsbod. Senare revs gård nr 4.

I samband med kopparslagare Ekmans flyttning från Höga Hus förlade klockgjutare Brausewetter sitt gjuteri i backslutningen nedanför gård nr 19.

I juli 1865 avled klockgjutare Brausewetter, 43 år gammal, och kopparslagare Ekman övertog gjuteriet. (Se annons nedan).

1865 sålde garverifaktor Ohlsson den gamla gården med garveri och inventarier, belägen vid bygatan, numera Råbygatan, till sin frus son i första giftet, Justus Wilhelm Rosenquist, som innehade rörelsen i fem år. När konkursen stod för dörren, åter-

köpte garverifaktor Ohlsson gården. Justus emigrerade därefter till Amerika.

Året efter klockgjutare Leopold Brauseweters död, kom från Tyskland hans bror Adolf. Även han var klockgjutare, och han satte upp en verkstad i Storgatan i garverifaktor Ohlssons fastighet. I april 1869 blev han dömd av Frosta häradsrätt för handel med misstänkt person. Det blev böter och nästan på datumet året efter avflyttade Adolf från orten.

1869 avvecklade kopparslagare Ekman sin verkstad i byn, dock hade han kvar en liten verkstad i det forna klockgjuteriet.

Den 27 januari 1860 fick apotekare Peter Mauritz Nordquist personligt privilegium att anlägga ett nytt apotek i Hörby, vilket avsynades den 24 oktober samma år. Apoteket fanns till en början i garverifaktor Ohlssons fastighet i Storgatan. 1869 flyttade man apoteket till Gamla Torg i kopparslagare Ekmans gamla lokaler.

1868 utfärdades ett salubrev för gatuhuset nr 16 och dithörande kvarn. Säljare var häradshövding C. G. von Seth och godsägare J. A. von Seth på Osbyholms gods. Handlare August Täcklind tillsammans med kopparslagare Jacob Ekman och mjölnare Christoffer Andersson köpte varsin tredjedel. Ekman sålde dock nästan omedelbart sin del till bagare Göran Wiberg.

Som jag efter min afidne
 svåger klockgjutare L. Brausewetter i
 Hörby öfvertagit klockgjuteriet härstä-
 des, får jag härmed rekommendera mig
 till såväl nya som omgjutning af gamla
 Torn- och Matklockor af hvad storlek
 som helst och efter samma skala och om-
 tyckta vackra modell som min afidne
 svågers, och vill jag i dem, garantera
 för såväl ren metall som ett godt och
 klangfullt ljud. Beställningar verk-
 ställes med all möjlig skyndsambet samt
 till så billigt pris som möjligt.
 Matklockor från 10 till 25 skål-
 wigt finnes på lager.
 Hörby i Oktober 1866.
 J. Ekman.

Förtydligande av vidstående annons:

"Som jag efter min avlidne svåger klockgjutare L. Brausewetter i Hörby övertagit klockgjuteriet härstädes, får jag härmed rekommendera mig till såväl nya som omgjutning av gamla Torn- och Matklockor av vad storlek som helst och efter samma skala och omtyckta vackra modell som min avlidne svågers, och vill jag i dem, garantera för såväl ren metall som ett gott och klangfullt ljud. Beställningar verkställes med all möjlig skyndsambet samt till så billigt pris som möjligt. Matklockor från 10 till 25 skålpunds vikt finnes på lager.

Hörby i oktober 1866. J. Ekman.

Annons införd i tidningen Snällposten
 den 29 oktober 1866.

Byns första handlare

Kvarnen är utmärkt på den första kartan över byn som är daterad 1699, men inte på den karta som ingenjörkaptenen Gerhard Buhrmann gjorde på Karl XI:s befallning och som blev klar 1684. På den kartan finns däremot utmärkt en kvarn upp vid ån i höjd med Uggleborg.

De första tillförlitliga uppgifter som tyder på att man börjat använda vattenkraft för drift av kvarnar daterar sig till tiden för vår tideräknings början. Till Norden kom de första vattenkvarnarna relativt sent, i varje fall ej före vikingatiden. I Sveriges äldsta bok, som är skriven på 1280-talet, förekommer ett särskilt kapitel med lagstiftning angående kvarnar.

STOLPKVARN.

Väderkvarn där hela kvarnhuset med vingar och allt vreds kring en kraftig stolpe. Kallas också stubbkvarn eller stubbamölla.

HOLLÄNDARE.

*Stor väderkvarn mestadels byggd av trä och med en rörlig överdel (hätta).
Annons införd i tidningen Snällposten
den 29 oktober 1866.*

Christoffer Andersson kom 1851 från Håstad och fick plats som mjölnardräng på Osbyholm kvarn. Han var född 1824 i Hallaröd. Året därpå flyttade han till Osbyholms gods och gifte sig med Karna Mårtensdotter. 1853 fick han plats hos kvarn-

ägare Per Larsson på nr 11 i Hörby. Per Lars mölla, som den kallades för, var först en så kallad husbehovskvarn. Rörelsen växte dock och den 4 augusti 1846 skattelades kvarnen, som då hade två par stenar.

Byns första handlare

Christoffer Andersson visade sig vara en mycket duktig mjölnardräng och fick allt mer förtroende av Per Larsson. Under några år arrenderade han också kvarnen på nr 11.

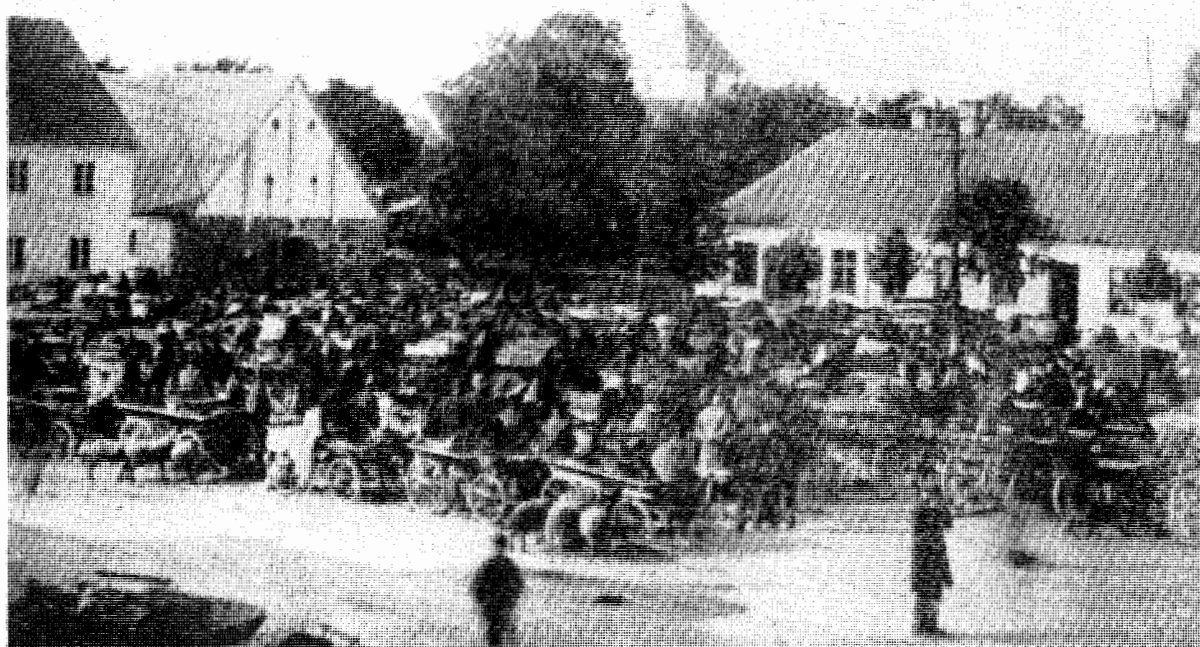
Under slutet av 1860-talet gick han in som delägare i kvarn nr 16 tillsammans med handlare Täcklind och bagare Wiberg. Vid samma tidpunkt flyttade Christoffer Andersson med familj till Hörby nr 6 o 21. (Se även kapitlet Hörby väderkvarn).

I mars 1871 sålde kopparslagare Ekman den del av nr 19, som låg på öster, till handlare Täcklind. Det mesta av marken var fä-

lad, men genom stenbrytning och dikning förvandlades fälåden till ypperliga åkerfält under Täcklinds ledning.

Garverifaktor C. A. Ohlssons hustru Helena avled 1871 i april. 1876, två år före sin död sålde Ohlsson sina marker till åbon Nils Månsson och garveriet till garvare C. A. Westerblad.

I maj 1872 övertog friherre Bror Cederström gästgivargården Hörby nr 1 och hans uppstyckning och försäljning av tomter i mitten av 1870-talet fick stor betydelse för hela byn. Förändringens vind svepte över Hörby.

Marknad på Gamla Torg på 1880-talet. Byggnaden till vänster Gästgivargården. Byggnaden till höger apoteket, tidigare tillhörande kopparslagare J. Ekman.